

УДК316. 347: 94(477)«312»

Жадько Віталій Андреевич
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
Україна, 69035, г. Запоріжжя, проспект Маяковського, 26

Zhadko Vitaliy
Doctor of philosophical Sciences, Professor,
Professor Department of social Sciences of
Zaporozhye state medical University
vit.zhadko@gmail.com
Ukraine, 69035, Zaporizhzhia, Mayakovsky Avenue, 26

Жадько Віталій Андрійович
Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
vit.zhadko@gmail.com
Україна, 69035, м. Запоріжжя, проспект Маяковського, 26

Бидзиля Петро Емельянович
кандидат історических наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
Україна, 69035, г. Запоріжжя, проспект Маяковського, 26

Bidzilya Petro Omelyanovich
candidate of historical Sciences, associate Professor,
associate Professor Department of social Sciences of
Zaporozhye state medical University
Ukraine, 69035, Zaporizhzhia, Mayakovsky Avenue, 26

Бідзіля Петро Омелянович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
Україна, 69035, м. Запоріжжя, проспект Маяковського, 26

Ментальні підвалини українського народу: історія та сучасність

У статті розглянуті основні ментальні риси українського народу, до яких віднесено кордоцентризм, антеїзм, космізм, сформовані ще в добу Київської Русі та активно проявлювані в наш час. Разом взяті, вони, на жаль, визначають чи не провідну мотиваційну домінуючу поведінку –

індивідуалізм, що як в минулому, так і в сучасності суттєво заважає формуванню «державницького умонастрою» (Гегель) та об'єднуючої загальнонаціональної ідеї. Для подолання рецидивів роз'єднаності потрібно всі зусилля як держави, громадських організацій, сучасних засобів масової інформації спрямувати на ліквідацію політико-партійного розбрату, скерувати масову свідомість на соціокультурні досягнення української еліти як щирого духовного провідника народу.

Ключові слова: народ, ментальність, держава, кордоцентризм, антеїзм, космізм, індивідуалізм, соціокультурна еліта.

Ментальные основания украинского народа: история и современность

В статье рассмотрены главные духовные свойства украинского народа, к которым отнесены кордоцентризм, антеизм, космизм, сформировавшиеся еще во время Киевской Руси и действительно проявляющиеся в наше время. Вместе взятые, они, к сожалению, определяют едва ли не главную мотивационную доминанту поведения – индивидуализм, который как в прошлом, так и сейчас существенно мешает формированию «государственного умонастроения» (Гегель) и объединяющей общенациональной идеи. Для преодоления разобщенности необходимо все усилия государства, общественных организаций, средств массовой информации направить на устранение политико-партийного раздора, на объединение народа вокруг социокультурной элиты как искреннего выразителя народного духа.

Ключевые слова: народ, ментальность, государство, кордоцентризм, антеизм, космизм, индивидуализм, социокультурная элита.

Mental bases of Ukrainian people: History and Modernity

The article describes the main features of Ukrainian peoplementality, which includes cordocentrism, antheism, cosmism have been formed in days of Kiev Rus and actively won today. Taken together, they are, unfortunately, determined as a key of motivational dominant behavior - individualism that as in the past and in the present substantially prevents the "state of mind" formation (Gegel) and a unifying national idea. To overcome the fragmentation of recurrence it is necessary to direct all efforts as a state, public organizations, modern media to eliminate political-party discord, direct public consciousness on social and cultural Ukrainian elite achievements as the true spiritual leader of the people.

Key words: the people, the mentality, the state, cordocentrism, antheism, cosmism, individualism, social and cultural elite.

The article discusses the phenomenon of public opinion, which, thanks to its millennial duration, is the actual spiritual Foundation of any nation in particular, certain social and civilizational entities in General. Ukrainian mentality, by

definition of well-known home philosophers, A. Bychko and I. Bychko, the philosophers of the Ukrainian Diaspora M. Shlemkevych, D. Dontsov, I. Ogienko is traditionally conservative, which had prevented the people to have their statehood, and nowadays it becomes an obstacle in the development of the modern state in many ways. Working out the ways to overcome the conservative inertia of the ideological and motivational kind of thinking and behavior, one can use the social-philosophical natural-evolutionary doctrine by H. Spencer as such, that substantially corresponds to the main features of Ukrainian national character. Namely, as antheism is love to the land, cosmism is a look in the sky as an equivalent scale of his own soul and cordocentrism with its settings of empathy for other peoples in contrast to the constant mistrust, and even hostility towards his own. Taken together, these features form the individualistic motivation of behavior threatening the need to establish their own state. Hence the so-called "farmhouse philosophy" of life in the form of the rules: "it's my own business". That's why a certain suspicion towards the members of their own socio-cultural elite for whom people is not a simple mechanical aggregate of individuals living in a particular area, but a spiritual integrity, recognizing that, you can explain these undeniable accomplishments, that the people as a whole, its leaders from all spheres of social life, despite the lack of state, offered to the mankind. According to this distrust of the elite the peoples with Imperial traits of the national character, which seek to destroy Ukrainian state and the people as a whole sociocultural original unit speculated in the past and continue to speculate now.

As an effective method of gradual but not protracted for centuries means of influence on the steadfast, mostly egocentric and individualistic foundations of the national character the state policy is being proposed aimed on the one hand at the dominance in the mass media cultural and educational programs, which would integrally combine the past and the modern, the latest one, and on the other hand contribute to the formation of national cultural associations attractive to all levels of the population by their non-party dominant.

If in Europe the age of Enlightenment lasted for several centuries the modern means of influencing it, gives hope that this may also be evolutionary, gradual but over decades. Such a purposeful state policy doesn't exist in Ukraine yet. The hope that she will certainly start to dominate is caused on the one hand by the phenomenon of the recent fatherland history, when in the course of a single decade two peaceful spiritual revolutions had been witnessed, which months – long flow was accompanied by an active spiritual enlightening and socio-cultural work among its members, on the other hand accelerated the formation of the public organizations, which have taken an active civil position and despite mass voters inertia nevertheless were all included into the state and local legislative bodies

displacing doubtful as regards the devotion to the interests of their own people and their own state party's previous majority.

The transformation, of the population as a subject of consumption first of all the material needs and interests to the greatest degree is primarily a philosophical culture at thinking raises the population from the level of national self-centered to the level of common definitions which simultaneously have the status of objective necessary an order not only to proclaim them but to act according to their inherent contents.

But everyone knows that the general in the objective – materialistic sense, is nothing but a popular General as a society but not just the territory of common living of ideologically separated individuals that make up the population of course the spiritual ascent must be accompanied by the realization of his primary needs but now their method of production itself requires a high culture understanding of their consumption. Especially at those artifacts which are the bases of human communications that is communism.

Key words: the people, the mentality, the state, cordocentrism, atheism, cosmism, individualism, social and cultural elite.

Актуальність дослідження. Ситуація, що утворилась після розпаду СРСР, Югославії, Чехословаччини, проблеми з цілісністю Великобританії, Канади, Іспанії, потребує того, аби взяти уроки з існування цих багатонаціональних суспільств. Розпад держав з різними ментальними характеристиками народів, які їх утворили, багато в чому штучно, насильницьким загарбницьким шляхом, був неминучим. Оскільки зараз він супроводжується значними, в тому числі, військовими потрясіннями, які впливають і на економіку, політику, культуру, міждержавні відносини загалом, потребують того, аби, як радив Гегель, взяти уроки з історії, а не просто знати її протікання.

Мета статті полягає в тому, щоб показати, з одного боку, тяглість ментальних характеристик, властивих кожному народові, який закріпився в історії як безсумнівна об'єктивна реальність, з другого, намітити певні шляхи їх спрямування в бажане для всього людства річище. Слід зважати на те, що характер у перекладі з грецької означає тавро, клеймо, тобто – щось стійке, субстанціональне, складає для народу в цілому підвалини його буття.

Ступінь розробленості проблеми. Ми у статті пошлемось на доробки насамперед вітчизняних філософів, оскільки і історична, і нинішня ситуація в

Україніцього потребує. Це, насамперед дослідження А. Бичко, І. Бичка, Д. Донцова, І. Огієнка та М. Шлемкевича. В якості вихідної парадигми відносно базису суспільства нами обрана концепція Г. Спенсера.

Основний матеріал статті. Соціально-філософська концепція англійського мислителя найбільшою мірою представлені у праці «Соціальний організм». Суспільства, стверджував він, створюються не штучно, не внаслідок дії якогось законодавця, не внаслідок розподілу праці, а еволюційно, як прояв «певного настрою і способу мислення всієї общини» [6, с.267]. Цей дух народу є дух об'єктивний, історичний, дух субстанціональний, дух соціо- і суспільствотворчий. Щось можна змінити індивідуальними зусиллями правителів, навіть тих, кого відносять до видатних особистостей, але як тільки цей чинник сходить із політичної арени, суспільний організм відкочується до вихідного пункту, можливо, що трішки далі – в позитивному чи негативному сенсі.. Якщо ж особистість чогось досягла, то лише тому, що для цього в гушавині народного духу вже існували передумови. Тобто, розвиток суспільства підлягає загальному процесу розвитку світобуття, його само-розростання, а не є продуктом довільних зусиль якогось свідомого творця.

Не слід забувати, що штучно створена Югославія, до складу якої входили шість республік, зараз представлена вісьмома незалежними державами. Штучно створені імперії, попри всі намагання їх володарів наслідувати рекомендаціям Н. Макіавеллі, розпались. Аналогічно з СРСР, на місці якого нині функціонують незалежні держави, число яких також має тенденцію до збільшення вихідної кількості радянських республік. Вона й нині більша, хоча й міжнародно не визнана.

Якщо б радянські партійні керівники так сліпо не відкидали вчень багатьох представників соціально-філософської та соціологічної думки, то не попали б під негативний вплив «ідолу театру», представленого хоча й, безумовно, геніальним вченням К. Маркса, але все-таки одним серед багатьох нині відомих нам інших вчень. Також можливо, що світ міг би

уникнути тих драматичних і трагічних для постімперських народів, і не тільки, наслідків, які маємо від розпаду імперій. Адже діє інерційна традиція нібито можливого повторного їх відновлення, жертвою якої є в наш час Україна.

Спенсер стверджував, що «правильний, прогресивний перехід від простого до складного, що його проявляють політичні тіла нарівні зі всіма живими тілами, складає характеристичну рису, яка відрізняє живі тіла від неорганічних тіл, серед яких вони обертаються. Та взаємна функціональна залежність частин, яка проявляється в тваринах і рослинах ледь не менш явно, ніж у націях, не має в жодній іншій області нічого відповідного собі. І ні в якому складному тілі, крім органічного і соціального, немає цього безпосереднього вибування і заміни частин при продовжуваній непорушності цілого» [6, с.273]. Виростаючи з простих частин, вищі форми у зрілому стані вже мало нагадують їх – це властиво і рослинам, і тваринам, і ще більшою мірою суспільствам.

Якщо чутливість у тваринних організмах зосереджена в окремих видах живої тканини, то в суспільстві всі його члени чутливі. Але й тут рівень та інтенсивність чутливості різна. Найбільш чутливими в суспільстві є ті прошарки, які мають високий рівень освіти й розумово-аналітичних здібностей. Всі члени суспільства «не втрачають і не можуть втратити індивідуальної усвідомленості, але община, що вкрай важливо, не має корпоративної усвідомленості як ціле. Це якраз і є головна, незмінна причина, за якої ніколи добробут громадян не може бути справедливо жертвуваний для якогось уявного блага держави; навпаки – держава повинна існувати єдино тільки для блага громадян. Корпоративне життя в цьому випадку зобов'язане підлягати життю окремих частин, а не життя окремих частин – корпоративному життю» [6, с.276-277].

Еволюційна теорія передбачає природний, послідовний розвиток будь-якого об'єкта, включно до суспільства. Відкинувши еволюцію, люди шкодять собі, адже прискорювати природні процеси не слід – вони руйнують саме

суспільство. Це знав і на цьому в “Капіталі” наполягав К. Маркс. Так, у «Передмові» до першого видання «Капіталу» він цілком слушно зауважував: «Будь-яка нація може й повинна вчитись у других. Суспільство, навіть якщо воно напало на слід природного закону свого розвитку, – а кінцевою метою мого твору є відкриття *економічного закону руху сучасного суспільства* (курсив наш –авт.), – не може ні перескочити через природні фази розвитку, ні відмінити останні декретами. Але воно може скоротити і пом’якшити муки пологів» [5, с.10]. Більше того, він також заперечував якусь особливу та видатну роль у формуванні суспільства окремих особистостей. Ось його чітка позиція: «Я дивлюсь на розвиток економічної суспільної формації як на природно-історичний процес; тому з моєї точки зору, *менше ніж з якої б то не було іншої* (курсив мій – В.Ж.), окрему особу можна вважати відповідальною за ті умови, продуктом яких в соціальному сенсі вона залишається, як би вона не піднімалась над ними суб’єктивно» [5, с.10].

Але, на жаль, його революційні адепти, проти чого виступали К. Маркс і Ф. Енгельс, ігнорували таке бачення не лише Г. Спенсера, але й самих класиків. Достатньо порівняти наведені витримки з позицією останнього, який наполягав на суспільній еволюції як основі прогресивного розвитку людства, якому заважало втручання держави кожного разу, як тільки вона засобом своїх владних осіб втручалась у справу регулювання якихось процесів, особливо політичних і економічних. Певна державна особа «може тимчасово порушити, затримати природний процес організації або ж допомогти йому, але над загальним ходом процесу вона на має влади. Можна сказати навіть більше. Люди, які бачать в історії суспільств тільки історію великих людей і думають, що ці великі люди направляють долі суспільств, упускають з під уваги, що самі ці великі люди суть породження цих суспільств. Не маючи належних попередніх обставин, належного загального рівня національного характеру, ці великі люди не могли б народитись та отримати ту освіту, яка їх розвинула» [6, с.268].

Відомо, що К. Маркс вітав створення у Росії Г. Плехановим та В. Засулич групи «Визволення праці». Проте він стверджував, що саме ідеологія народників, а не його економічне вчення, значною мірою відповідає національному характеру росіян. Проте В. Ленін, що перебував, як і багато інших інтелектуальних осіб не лише в Росії, живучи в Європі майже 20 років, зігнував це застереження. Вірніше, воно йому не було відоме, хоча це мало б на що вплинуло в його революційній діяльності. У статті «Про нашу революцію» він у досить зневажливому тоні засудив лідерів II Інтернаціоналу в «рабському наслідуванні минулому», яке не дозволило їм зрозуміти «вирішального в марксизмі», а саме: «його революційної діалектики» [4, с.36].

Зауважимо, що революційність діалектики Ф. Енгельс пов'язував насамперед із теорією пізнання, а не суспільною практикою. «Для *діалектичної філософії* немає нічого раз і назавжди установленого, безумовного, святого. На всьому і у всьому бачить вона печатку неодмінного падіння, і ніщо не може встояти перед нею, крім безперервного процесу виникнення і знищення, безкінечного сходження від нижчого до вищого. Вона сама є лише простим відображенням цього процесу у *мислячому розумі*. У неї, правда, є й консервативна сторона: кожен ступінь *розвитку пізнання* і суспільних відносин виправдовується нею для свого часу і своїх умов, але не більше. Консерватизм цього способу розуміння відносний, його революційний характер абсолютний – ось єдине абсолютне, що визнається *діалектичною філософією* (курсив наш –авт.)» [8, с.376].

Натомість виправдовував взяття влади більшовиками [**зверніть увагу!!** – до Жовтневого перевороту, який став Великою Жовтневою соціалістичною революцією лише після остаточної перемоги у громадянській війні та прийнятті Конституції СРСР 1936 р., партія називалась РСДРП, а після взяття влади стала ВКП (б). Між тим принципи соціал-демократії – це Свобода, Справедливість, Солідарність, Рівність, тобто ССРСР, а принципи комунізму – обциний колективізм, який справді відповідав національному

характеру російських селян, які складали майже абсолютну більшість населення (але не українців!), якому якраз і відповідав грубо-зрівняльний комунізм, а не комунізм як вселюдська кооперація і комунікація] тим, що для утвердження цивілізованості більшовики «змогли спочатку створити такі передумови цивілізованості у себе, як вигнання поміщиків та вигнання російських капіталістів, а потім вже почати рух до соціалізму. В яких книгах прочитали ви, що подібні видозміни звичного історичного порядку неприпустимі чи неможливі?» [4, с.39]. Звичайно, що такі книги були, але, на жаль, в радянську добу перебували під заборонаю. В. Леніну вони були відомі, але ідеологічна нетерпимість заважала бачити в них позитивні об'єктивні змісти.

Відомо, що істина – донька часу. І час показав, що суттєві історичні зміни неможливі (й не можливі) засобами революційних переворотів. Тим більше, це складно для зрушення з місця народного характеру, народного духу. В. Ленін завершив статтю такими словами: «Немає слів, підручник, написаний за Каутським, був річчю для свого часу дуже корисною. Але вже пора все-таки відмовитись від думки, начебто цей підручник передбачив всі форми розвитку подальшої світової історії. Тих, хто думає так, своєчасно було б оголосити просто дурнями» [4, с.39]. Хто залишився в дурнях – час показав.

Читаючи дану роботу В. Леніна у 1973 році, я (Жадько В.А.) був неприємно вражений наступним фрагментом із неї. Ось він: «Пригадується, Наполеон писав: «Ons'engageetpuis... onvoit». У вільному російському перекладі це означає: «Спочатку потрібно встрянути в серйозний бій, а там вже видно буде» [4, с.39]. Між тим К. Маркс різко виступив проти такого підходу до суспільних дій, властивого Вейтлінгу, який презирливо ставився до необхідності вносити у звичні для буденної свідомості народу думки об'єктивного соціально-філософського змісту, що передбачав не стихійні бунти, не емоційну зміну владних осіб, а осмислені дії на засадах дії об'єктивних законів розвитку суспільства, на роботу «крота історії».

Певна деталізація положень еволюційної соціології зумовлена сучасною українською дійсністю. Поспішаючи повільно й еволюційно, ми маємо перспективу досягти успіхів швидше, ніж цього спонукає дух революціонізму. Це підтверджує той факт, що дві духовні революції, які пережило вітчизняне суспільство, з одного боку, суттєво збільшили масштаби громадянського суспільства, з другого, все ще значна кількість людей залишилась інертною у своїх уподобаннях, схильною до необхідності «швидких» змін, не помічаючи тих, які все ж таки відбулись і відбуваються.

Знову пошлемось на Г. Спенсера, який, у свою чергу, посилався на Т. Карлейля. У статті «Представницьке правління і до чого воно придатне?» читаємо: «Якщо у маси не вистачає розуму навіть на те, щоб обрати представників, найбільш придатних за становищем і родом занять, тим менша вона здатна обирати людей відповідного характеру і здібностей. Не складно розпізнати, хто легше піддається спокусі поставити на перший план приватні вигоди; але дуже складно розібрати, хто розумний. ...Чим вище розум, тим менше доступний він оцінці невігласів. Популярні лише ті діячі й письменники, які недалеко відійшли від маси і тому зрозумілі для неї; той же, хто далеко випередив натовп і стоїть в стороні від нього, ніколи не буває популярним. Правильна оцінка передбачає певну спільність мислі. ...Недарма говорить Карлейль: «якщо з десяти людей дев'ять явні дурні (глупці), що складає звичну пропорцію, яким чином ви можете розраховувати, що ці дев'ять людей, вкидаючи свої кульки у виборчу скриньку, неодмінно віддадуть голос за мудреця?»» [6, с.1219-1220].

Звичайно, що як за радянської доби, так і значною мірою в наш час перманентних виборів до органів представницької влади, не гоже нібито принижувати виборців. Але ж потрібно визнати, що й виборець у значній своїй масі не обирає мудрих, чесних, щирих душею людей, не обирає представників нової молоді генерації високоосвічених людей. Чому так? – Діє вкорінена звичка не довіряти освіті, а опиратись на норми так званого здорового глузду, засудженого у свій час не лише «буржуазними»

ідеологами, але також і класиками марксизму. Не будемо наводити витяги з їх творів, оскільки освіченій філософськими знаннями читацькій аудиторії вони відомі.

Отже, які стійкі риси притаманні українському народному характеру як базисному для сучасного соціуму також?

Сучасні українські філософи А. Бичко та І. Бичко виділили такі риси української ментальності та сформованої на ній народній філософії: *антеїзм* – сакральнo-благоговійне, майже священне ставлення до матінки-Землі, неньки-України; *космізм* – універсальний погляд на Всесвіт згідно відомої авторської, що стала народною, пісні: «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю»; *кордоцентризм* – сердечність філософських думок, чуттєвість, людяність, індивідуалізація загальних положень. Можна говорити, що загалом вітчизняна філософія тяжіє до емпірично-сенсуалістичного напрямку світопізнання. Визначальною ознакою філософських міркувань була святість сердечно пережитих думок, їх щирість, релігійність: «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать». Звідси демократизм і плюралізм філософських вчень і поглядів, не сприйняття загального поза життєвою долею людини. Але звідси ж і: «Дай серцю волю – заведе в неволю», тобто в суспільний хаос індивідуалізму, який без системно-цілісного теоретичного знання справді досить часто породжує недолю. Саме тому В. Винниченко відзначав, що українську історію не можна читати «без броду». Адже, як писав Кобзар: «Гірше ляха свої люди Тебе розпинають».

На користь сказаного свідчення І. Огієнка – представника національно-демократичної течії в українській соціально-філософській думці. Досліджуючи історичні витоки українського духу, він писав: «Взагалі, державне почуття наших предків було дуже кволе, і розвивалося помалу. Над усе слов'яни любили особисту волю, а це не давало їм змоги єднатися у великі суспільні організації й родило поміж ними незгоду та ворожнечу. ...Дохристиянський наш світогляд культивував особисту волю, і тим відкидав можливість сильного проводу. Християнство несло покору своїм

провідникам, але це власне мало прививалося серед нашого народу, а тому наше перше об'єднання легко розлетілося при першому сильнішому ударі, – в половині XIII-го віку татари заволоділи Україною, і з того часу спинилося вироблення державницького світогляду в нас, бо татар змінили литовці, поляки, московини, і стародавня воля, духовна прикмета українського народу, розкладалася на сваволю» [3; с.341,343-344].

I. Огієнко, посилаючись на літописців У1-ХІІ ст., звертає увагу на властиву „слов'янську гостинність. Імператор Маврикій (У1 ст.) пише так: «Слов'яни сердечні до чужинців, гостять їх у себе, і дружньо проводять їх з місця на місце, куди їм треба. А коли через недбальство господаря стане гостеві якась кривда, то проти такого господаря озброюється його сусід, бо кривда для чужинця, то безчестя для всіх» [3, с.348].

Не можна стверджувати, що така соціально-духовна характеристика не властива сучасним українцям. Це – історична доля, рок, фатум, закон. Це – об'єктивна тенденція, знати яку потрібно, щоб не зводити поведінку того чи іншого суб'єкта політичної влади до однозначних прямолінійних тлумачень, не вбачати в ньому ворога, чужинця. Соціально-філософський підхід до аналізу об'єкта дослідження вимагає того, щоб постійно пам'ятати наступне: мислення – це уміння об'єднати різноманітне й запропонувати таке синтезоване інтегральне поняття, взаємодія протилежностей якого підводить їх до порозуміння. Адже в свідомості кожної людини борються протилежні визначення як визначення протилежностей індивідуального й суспільно-політичного.

На основі наведених аргументів можемо констатувати, що українська свідомість має чітко виражений суперечливий характер. З одного боку, вона індивідуалістична, свавільна, проте самодостатня; з іншого, в соціально-політичному, суспільно-громадському сенсі вона не замкнена на опозиції «свої-чужі». «Чужим» серед своїх може бути і є той, хто не визнає свободи волі свого найближчого сусіди, з яким постійно перебуває поруч, але чомусь не визнає його права на неї. Тому «гість» ближчий, ніж «свій чужий», адже

він доти, доки гостює, не заперечує прав господаря на свободу його волі, виявляючи цим вдячність за гостинність. Якщо ж він поселяється на постійне місце проживання серед гостинних до нього, але сварливих поміж собою, людей, то досить швидко починає їх принижувати зневагою. Адже в більшості випадків у нього такої роздвоєної дихотомії свідомості, як у гостинних господарів, немає. Тому, не будучи духовно «у себе вдома», прибульці починають поводитись таким чином, нібито вони є повноправними історичними господарями й провідниками фактичних «бездомних». Так поступово відбувається взаємне соціальне відчуження: один народний соціум відчужується від іншого, як і кожен від свого.

Д. Донцов, безумовно будівничий ідей української державності, з гіркотою, посилаючись на Т. Шевченка, писав про «націю свинопасів», нездатну до практичного державотворення. «Суспільство, – писав він, – існує як спільнота поділена на щаблі, від вищого до нижчого, з стисло означеними функціями кожної зі своїх частин. Всяка інша, незгієрархізована, громада людей не є спільнота, тільки отара, над якою мусить стояти чабан. Вимріяне демократами суспільство, яке складалося б лише з селянства, або взагалі з т. зв. трудящого народу, без окремої провідної верстви – це плебейська фантазія, в житті неіснуюча, за яку природа жорстоко мстить і над самими фантастами і над нацією, яка зрадила, собі на згубу, своїх апостолів черні» [2, с.135]. Домінуючим типом характеру, властивим українцям, він вважав тип остійця (візантійський), що визначається досить непривабливими рисами, які відчужують його носіїв від надбань цивілізації. Серед них «тенденція, напрям стремління» в якості „безтенденційності, безнапрямності» [2, с.222]; «скора охлялість, брак витривалості, нахил попускати розслаблюючим забаганкам, невміння панувати над собою, нехоть до твердості й рішучості в поступках, у світогляді. ...для ідей працювати не любить» [2, с.223]; «Сили характеру не має, прив'язаний до земних благ, у смаках вульгарний. ...його ознака – „стала несталість». «Золота мірнота – його найбільша чеснота». Має великий змисл до кон'юнктури» [2, с.224]; «В громадянським і політичним

житті одинока мрія остійця – державна допомога, звідки його любов до державних посад, пенсій, до соціалізму з бюрократією, де кожний є державним урядником. Устремління остійця у суспільному житті – понизити все, що пнеться догори, що виступає з рядів, робити отарою, чередою. Ненавидить все, що має печать вищості – талановитість, геніальність, видатну індивідуальність, що особливо можна завважити в партійнім доборі мірнот. ...Остієць думає в межах вузького кола своєї родини, громади, парафії, села чи провінції... Відчуває остієць «колективістично», отарно, бо самітним почуває себе в небезпеці, звідти його патологічна туга, навіть за ціну рабства, за «соборністю» або до «об'єднання» за ціну практичної імпотенції так зліпленого між партійного ноєвого ковчега. ...Остієць – демократи, бо самі не вистають над пересічністю» [2, с.225-226]; «Остієцьві власні інтереси дорожчі від таких абстракцій, як честь і слава, тому часом виправдовує він всяку нечисть» [, с.227].

Ці досить непривабливі риси характеру остійця властиві й домінують у багатьох країнах, в тому числі, переконавав Донцов, і в Україні. «Найвища мета остійця – осягнення особистого й родинного добробуту. В критичні епохи – остієць є чинником розкладовим і непевним» [2, с.227].

Нескладно, порівнявши наведені риси характеру остійця, впізнати багатьох представників сучасної української еліти, як і значної частини населення. Саме тому так тяжко розбудовується українська державність, громадянський тип суспільства. І саме через це потрібно без образ сприймати об'єктивні характеристики, які дає соціальна філософія, соціальна психологія нашій еліті, народу в цілому. Захвалювання є ніщо інше, як провокація на соціальне відчуження: якщо народна свідомість формується на хибних поглядах, вона шукає винних, а не способи подолання відчуження, починаючи з індивідуального рівня. Але найпотужніші характери, якими є нордійські та медитеранські, державотворчі та завзяті в досягненні мети, у нас, як і в добу УНР, представлені досить слабко. Звідси та непевненість у необхідності існування України, яку проголошують як політичні діячі, так і

люди з їх тяжінням до чужої, а не власної «соборності». Звідси, вочевидь, і небажання лідерів європейських країн мати Україну в складі Європейського Союзу ще багато десятиліть.

Досить цікаві риси українського народного характеру наводить М. Шлемкевич. Його підхід, можна сказати, соціонічний, прив'язаний до певних історичних постатей.

1. Гоголівська людина. До неї відносив тих, хто активно працював на імперію, забуваючи при цьому рідне українське. З сумом зазначав, що «в теперішніх достойниках немає тієї любові до України, що колись горіла в Гоголя та в інших українців на імперській службі» [7, с.19].

2. Сковородинська людина. «Це глибокий людський тип, що не прийняв нової російської дійсності, але і не знизився до старосвітського поміщика. В своїй душі, в самодосконаленні, він шукав нового, кращого світу. ...Ми досі хилимо чола перед душевною чистотою й глибиною тієї людини. Ми називаємо самого Сковороду українським Сократом. Одначе мусимо пам'ятати одне: – велику різницю між тими двома моралістами. ...Сократ і його вчення означають початок нової духовности Геллади, тоді як Сковорода при всій шляхетності й величі означає тільки кінець епохи, а не початок нової» [7, с.20]. Самовдосконалення без бажання впливати на потреби життя не започатковує новий етап у розвитку суспільства. Позиція, згідно якої «світ ловив мене, але не впіймав», навряд чи варта схвалення.

3. Шевченківська людина протилежна сковородинській. Її кредо «Борітеся – поборете!». «Нове суспільство й нова людина, сперті на знання і справедливість, – це ідеал Шевченка й шевченківської людини. Осередком її світогляду є наука, – головною рушійною силою розум. ...Моральний її ідеал це в і л ь н и й д у х, що сам на основі свого пізнання самовизначається. Не традиційні догми, і не пристрасті, але ясна думка – його головна сила, – ясна й незалежна думка, або ним самим здобута, або свідомо, по добрій волі прийнята. – Такий моральний ідеал людини окреслює вже й ідеал соціологічний, ідеал суспільства. ... Д е р ж а в а для вільного духа – це

тільки рами, о р г а н і з а ц і й н а ф о р м а того вільного суспільства. Утвердити українське вільне суспільство своєю власною державою – стає політичним, оконечним ідеалом шевченківської людини» [7; с.23-24, 25].

Справді, факт появи України як незалежної держави та суб'єкта міжнародного права став результатом кількісного і водночас якісного формування громадських об'єднань, вірних заповіту Тараса про потребу в появі такого типу людей. На жаль, не появився лідер, на якого сподівався Кобзар. Йдеться про «апостола правди і науки», рівного Вашингтону, який би сприяв утвердженню «нового і праведного закону». Пригадаймо, що лише після десяти років перебування Прем'єром та Президентом, Л. Кучма усвідомив, що «Україна – не Росія». Більше того, книга була представлена у Москві (!?), хоча особисто ми дуже сподівались, що вона стане обов'язковою для аналітичного вивчення в Україні. Громадські рухи та їх лідери переважно апелюють до остійського ідеалу життя, так влучно описаного Донцовим. Деякі з них, не соромлячись свого невігластва, в якості національної ідеї пропонують взяти ідею матеріального добробуту як вирішальну для згуртування народу.

Звичайно, що ми свідомі того, що громадська думка править світом. Погоджуємось також зі справедливою оцінкою К. Маркса щодо її носіїв: «Що стосується забобонів так званої громадської думки, якій я ніколи не робив поступок, то моїм девізом завжди залишаються слова великого флорентійця: «*Segui il tuo corso, e lasciarla gli altri!*» [5, с.11]. В перекладі це означає: «Слідуй своїм шляхом, і нехай люди говорять, що завгодно». Класику було легше про це писати, ніж бути під постійним тиском усталених твердинь громадської думки, позбавленої історичного світла знань. Хоча це й складно, але, визнаючи її об'єктивну силу, варто не впадати у відчай з приводу її консервативності та схильності до «хліба і видовищ».

Вона й надалі буде складати наріжні камені суспільств. Завдання, очевидно, в тому, як сформувати єдність еліт не на партійній, а на соціокультурній основі. Крім того, як сформувати у пересічного люду повагу

до них, яким чином виробити в нього прагнення бути причетними до культурної соціалізації. Ясна річ, що це має бути не популістська культура, яка нині, як епідемія, котиться світом, загрожуючи його існуванню загалом. Складність тут в тому, що представники соціокультурних еліт, привласнивши собі самоназву «творчі еліти», значно більшою мірою, ніж пересічний люд, проявляють свій «творчий» індивідуалізм. Дивлячись на такі «творчі» змагання партійних, часто й мистецьких, еліт, супроводжуваних бійками, скверно-слів'ям, приниженням опонентів, а інших нам не пропонують, засоби *масової* інформації не формують поваги й пошани до будь-яких еліт. Звідси й сумнівні твердження про те, що в суспільстві відсутні еліти взагалі.

Якщо в наш час світом володіє інформація, якщо ми ведемо мову про сучасне інформаційне суспільство, перше, що можна пропонувати, полягає в наступному. Засоби *масової* інформації не повинні формувати *масову* свідомість. Не забуваймо, що «маса – міра інертності». Щоб позбутись інерції свідомості, потрібно, аби інформування носило всебічний зміст, підштовхуючи споживача до власних роздумів, до відмови від того, що «раніше було краще», бо не потрібно було думати самому.

Гегель стверджував, що діалектичний розум допомагає людині вільно розібратись у світі «кишмя кишащих фактов». Цей вислів був відомий і в попередні часи, але гасло було інше: «Советский народ может быть уверен: «Там, где партия, там успех, там победа!»». І ось тієї партії немає, багатопартійність в Україні породила хаос отаманізму й гетьманщини. Чим і користується інший народ та його правителі, апелюючи до якихось нібито спільних з нами рис характеру. Тому вкрай важливо знати історію власного народу та всіма можливими засобами відроджувати для потреб сучасності об'єктивний дух власної історії, як незмінний фундамент його буття. Цей дух, як і дух народної традиції, також ґрунтується на об'єктивних засадах. Адже цей дух, як відзначав Г Спенсер, не створюється штучно.

Посилаючись на Філософа з великої літери (так Аристотеля величають у Європі з часу Аквінського), зазначу: «У всіх людей природа вселила устремління до державної спільноти і перший, хто цю спільноту організував, подарував людству найбільше благо. Людина, що знайшла своє завершення, – найдосконаліша зі всіх живих істот, і, навпаки, людина, що живе поза правом і законом, – найгірша зі всіх, бо несправедливість, що володіє зброєю, найтяжча; природа дала людині в руки зброю – розумову й моральну силу. А ними можна користуватися і в зворотний бік» [1, с.380].

Висновки. 1. Пропонуючи просвітницький підхід до реформування змісту громадської думки засобами сучасних інформаційних впливів на неї, варто розширити кількість якісних соціальних об'єднань, які б слугували для всього суспільства тим, що в соціальній синергетиці має назву атрактори. Якщо в Європі епоха Просвітництва тривала декілька століть, то сучасні засоби впливу на неї дають надію на те, що це може відбутись також еволюційно, поступово, але за десятиліття. Такої цілеспрямованої державницької політики поки що в Україні немає. Але згадані дві мирні духовні революції дали приклад того, що в народній гущавині є такі потенційні атрактори, здатні до більш-менш прискореного розвитку і привабливості для населення. Оскільки ми вжили поняття «народ» і «населення», хотіли б закінчити статтю рядками з поезії Є. Євтушенка:

Народ – хто сам себе не врет.

Народ – хто враг духовной лени.

Лишь тот, кто мыслит, тот – народ.

Все остальное – население.

2. Перетворенню населення як суб'єкта споживання насамперед матеріальних потреб та інтересів найбільшою мірою сприяє в першу чергу філософська культура мислення. Саме вона піднімає його з рівня індивідуалістично-егоцентричного на рівень загальних визначень, які водночас мають статус об'єктивно-необхідних для того, аби не лише проголосити їх, але й діяти згідно властивого їм змісту. Адже загальне в об'єктивно-матеріалістичному сенсі це ніщо інше, як народний загаль, як су-

спільство, а не просто територія спільного проживання світоглядно розрізнених індивідів, що складають населення. Звичайно, що духовне піднесення має супроводжуватись реалізацією його первинних потреб, але нині сам спосіб їх виробництва потребує високої культури розуміння їх використання. Особливо ж тих артефактів, які є основою міжлюдської комунікації, отже, комунізму. Саме так його розуміли класики марксизму: виробництво засобів спілкування за спільними соціокультурними інтересами й потребами.

Література

1. Аристотель. Политика / Аристотель. Сочинения. В 4-х т. – М., «Мысль», 1983. – Т.4. – С.375-644.
2. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Друге видання. – Дрогобич, Вид. „Відродження”, 1991. – 342 с.
3. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон. – К.: АТ «Обереги». – 1994. – 424 с.
4. Ленин В. О нашей революции/ В. Ленин. – В кн.: Последние письма и статьи. – М., Политиздат. – 1981. – С.36-39.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М., Политиздат, 1973. – Т.1. Кн.І. – 907 с.
6. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Г. Спенсер. – Минск, 1999. – 1408 с.
7. Шлемкевич Микола. Загублена українська людина / Шлемкевич Микола. – К.: МН «Фенікс», 1992. – 168 с.
8. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. – В кн.: Маркс К. и Энгельс Ф. Избранные произведения. В 3-х т. – М., Политиздат. – 1979. – Т.3. – С.371-415.

1.Arystotel. Politics / Aristotle. Works. In 4 v. - M., "Thought", 1983. - V.4. - p.375-644.

2. D. Dontsov The spirit of our times / Dontsov. - Second Edition. - Drogobych type. "Renaissance", 1991. - 342 p.

3. Ilarion, Metropolitan. Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people / Ilarion. - K. : AT "Talismans". - 1994. - 424 p.

4. V. Lenin About our revolution / V. Lenin. - In the book. : The Latest letters and articles. - M., Politizdat. - 1981. - p.36-39.

5. Karl Marx Capital. Critics of political economy / Marx. - M., Politizdat, 1973. - Vol.1. B.I. - 907 p.

6. Spencer G. Scientific, political and philosophical experiments / Gerbert Spencer. - Minsk, 1999. - 1408 p.

7. Shlemkevych Mikola. Lost Ukrainian man / Mikola Shlemkevych. - K. : MN "Phenix", 1992. - 168 p.

8. Friedrich Engels Ludwig Feuerbach and the end of German classic philosophy. - In the book .: K. Marx and F. Engels Elected works. In the 3 v. - M. Politizdat. - 1979. - V.3. - p.371-415.

Жадько В.А. Ментальні підвалини українського народу: історія та сучасність / В.А. Жадько, П.О. Бідзіля // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 37. – С.17-26.